

4. Психология личности : словарь-справочник / под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
5. Klein M. The psychoanalytic play technique / M. Klein // Amer. J. of Orthopsychiatry. – 1955. – № 25. – Р. 223–237.
6. Целуйко В. М. Вы и ваши дети / В. М. Целуйко. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 544 с.
7. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер. – С. Пб. : Ювента, 1999. – 317 с.

УДК 316.454.5

Олександра Гринчук

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз соціально-психологічних параметрів гендерних відмінностей стилів сімейного спілкування.

Ключові слова: сімейні взаємини, гендерні відмінності, стиль спілкування.

The article presents a theoretical analysis of the socio-psychological parameters of gender differences of family communication styles.

Keywords: family relationships, gender differences, communication style.

Вступаючи в шлюб і створюючи сім'ю, люди розраховують здобути не лише певний соціальний статус, задовольнити фізіологічні й соціальні потреби, здобути опору й стабільність у завтрашньому дні, а й, як стверджують сучасні соціологічні, демографічні та психологічні дослідження, досягнути особистого щастя, задовольнити власні духовні потреби, серед яких потреба в довірливому спілкуванні, розумінні, співпереживанні, співучасті. Іншими словами, шлюб і сім'я сьогодні набувають нового значення, стають своєрідним інститутом щастя, комфорту, саморозвитку, рівноваги й благополуччя.

На фоні таких трансформацій не зникають і давно відомі психологічні проблеми, які перешкоджають утілювати їх прагнення, заважають ефективно взаємодіяти задля спільної мети й часто призводять до негативних наслідків. Мова йде про взаємодію різних моделей сімейного укладу, засвоєних у батьківській родині, сімейних сценаріїв і стилів виховання, унаслідок чого виникають труднощі розподілу сімейних ролей, функцій, комунікативні проблеми й конфлікти, причиною яких часто стають особливості спілкування людей, зумовлені їх гендерною належністю.

У процесі спілкування відображаються не лише фізичні, психологічні, соціальні відмінності між партнерами, а й їхні статево-рольові особливості, які значним чином можуть перешкоджати процесу комунікації, взаємодії, сприймання та розуміння один одного. Що, зрозуміло, чинить негативний вплив на всю систему сімейної комунікації, взаємодію між різними підсистемами, виконання сім'єю необхідних функцій.

Дослідження відмінностей у спілкуванні представників різних статей, які проводили такі зарубіжні науковці, як А.Монтаорі, В.Джонсон, Дж.Вуд, Р.Лей-

кофф, Е.Іглі та М.Краулі, А.Бодальов, В.Погольша, В.Куніцина, Н.Казарінова та ін., свідчать про наявність суттєвих розбіжностей між чоловіками та жінками й у сфері комунікації, взаємодії, сприймання інформації та особливостей подачі й прийому зворотного зв'язку, що й підтверджує існування своєрідних стилів взаємодії, зумовлених насамперед гендерною належністю.

Теоретичні напрацювання основних тенденцій гендерних відмінностей спілкування здійснені в галузі соціальної психології та психології сім'ї такими вітчизняними вченими, як О.Бондарчук, В.Кравець, Т.Гурлева, Л.Орбан-Лембрик, В.Поліщук, Л.Заграй, Г.Федоришин, О.Лютак та ін. Проте цікавим та актуальним, на наш погляд, є визначення основних соціально-психологічних параметрів гендерних відмінностей стилів сімейного спілкування.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу наукової літератури визначити основні соціально-психологічні параметри гендерних відмінностей стилів сімейного спілкування.

З точки зору представників комунікативного підходу в сімейній терапії (Д.Джексон, П.Вацлавік, Дж.Бівін, Дж.Хейлі) сім'я є системою інтеракцій, у якій поведінка-комунікація кожного її члена розглядається залежно від поведінки всіх інших членів сім'ї, відповідно, вона зумовлює й зумовлена впливом інших людей. Учені визначають сім'ю чи подружжя як своєрідну взаємодіючу систему, де двоє або більше людей визначають природу своїх взаємин. На думку Дж.Хейлі, людям, включеним у процес взаємодії (такими є члени сім'ї або сімейної підсистеми), необхідно заключити ряд угод та визначити правила взаємодії, які стануть своєрідним метарівнем стосовно рівня їх комунікацій [7; 2].

Чимало сімейних терапевтів стверджують, що на взаємовідносини в сім'ї найбільший вплив мають саме різновиди метакомунікацій, ніж щось інше. Найпоширенішою формою метакомунікації є невербальна, яка здійснюється у вигляді посмішки, дотику, тону голосу та ін.

Те, яким способом чоловік і жінка спілкуватимуться в інтимних стосунках, зумовлено впливом ранньої соціалізації, засвоєнням визначених гендерних стереотипів, комунікативних норм щодо сімейних взаємин та особистісних факторів. У сучасних умовах функціонування сім'ї зміною акценту в сімейних ролях і функціях сформовані роками стереотипи сильного мовчазного чоловіка й закритої покірної жінки стають незручними для наслідування та неефективними для використання в умовах сімейної взаємодії. Сьогоднішнє життя вимагає від людей, незважаючи на їх гендерну належність, сили та м'якості, експресивності, компетентності та навичок міжособистісної взаємодії [4].

Як стверджує В.Лисова, люди навчаються тому, чого від них чекають у спілкуванні та інтимних взаєминах посередництвом культурних норм. Так, для традиційних західних суспільств характерним було чітко визначення взаємин чоловіка та дружини, за яких кожен чітко знав, чого від нього очікує інший. Така «абсолютна структурованість» (за Брикманом) соціальних ролей партнерів знімає необхідність їх узгодження, оскільки в цілком структурованих взаємовідносинах інтереси дружини повністю підпорядковані інтересам чоловіка. Сучасна сім'я змінює систему функціонально-рольової взаємодії, з «абсолютно

структурованої» вона стає «частково структурованою», у якій частина соціальних норм є чітко означеною, а інша частина – ні. Такі зрушення зумовлені, щонайменше, змінами комунікаційних патернів [4].

Аналізуючи чоловічий і жіночий стилі спілкування, В.Погольша [3] стверджує, що формуються вони переважно під впливом історично сформованих статево-рольових стереотипів, хоча й не заперечує ролі в цьому процесі психофізіологічних особливостей.

Відмінності у використанні вербальної комунікації чоловіками та жінками Дж.Вуд пояснює наявністю різних психологічних установок, набутих ними в процесі дорослішання. Відповідно, у жінок формується статева ідентифікація схожості з матір'ю, тому вони вчаться використовувати комунікацію як важливий спосіб установаження й підтримання взаємин із протилежною статтю. Формування статевої ідентифікації чоловіків відбувається під впливом розуміння своєї несхожості з матір'ю, відокремленості від неї, тому вони використовують мову як засіб контролю, збереження власної незалежності та підвищення статусу [6].

При цьому не можна не врахувати той факт, що жінки від природи є більш емоційними, відповідно, у них набагато сильніше виражена потреба в розрядці емоційного напруження, у той час як вияв емоцій чоловіками не заохочується, а той, хто не дотримується цієї установки, стає «маминим синком». Отож чоловіки стають більшою мірою емоційно стриманими, а відтак більш схильними до раціональних способів взаємодії. Жінки більше за чоловіків потребують інтимних (довірливих) взаємин із представниками протилежної статі (чоловіком, сином чи коханцем). Саме завдяки встановленню інтимних взаємин жінка набуває усвідомлення власної значущості, на відміну від чоловіка, який такого усвідомлення набуває за рахунок успіхів у роботі, а інтимні стосунки знаходяться в нього на другому плані [3; 5].

Ці та інші поведінкові особливості гендерної взаємодії скоріше за все слід розглядати як своєрідне поєднання вродженого та набутого в процесі статево-рольової соціалізації в певному культурному середовищі.

А.Монтаорі виокремлює чотири основні відмінності в психології жінок і чоловіків, які визначають стиль їхньої взаємодії із партнером. По-перше, чоловікам властиве прагнення до незалежності, а жінки акцентуються на залежності. Жінки більше соціально орієнтовані, чіткіше усвідомлюють слабкість зв'язків, які об'єднують людей і спричиняють довірливе спілкування. По-друге, чоловічому ставленню до навколишнього світу властиві наполегливість, самовпевненість, орієнтація на контроль. Для того, щоб відокремити себе від оточення, йому необхідно кимось маніпулювати, підкреслюючи цим свою незалежність. У силу цього вони концентруються на ситуаціях, у яких завжди є переможець і переможений. Більшість чоловіків упевнена, що перебування на вершині ситуації є умовою виживання. Відповідно, така настанова не визнає альтернативи партнерського стилю спілкування. По-третє, чоловіки схильні до абстрагування навколишнього світу, в той час як жінки прагнуть до спілкування, розвитку стосунків і прихильності, що пояснює їх більшу емпатійність. Отже, у жінок роз-

винена партнерська система взаємодії, а у чоловіків – система домінування. На думку чоловіків, існують непорушні й постійні абстрактні правила та межі. Жінки більш ситуативні, схильні інтерпретувати ситуацію на власний розсуд. По-четверте, чоловіки вважають, що недоречно втручатися в чуже життя, в той час як жінки думають навпаки, що це добре, адже хтось може потребувати твоєї допомоги. Загалом жінки вважають аморальною поведінку, яка характеризується байдужістю, безвідповідальністю та егоїзмом [5, с.113].

За даними В.Погольші існують також відмінності між жіночим і чоловічим особистим впливом, психологічний потенціал якого реалізується ефективніше й повніше, тоді як чоловіки проявляють такі фемінні риси, як мотивація допомоги й розуміння співрозмовника, а жінки – такі маскуліні риси, як агресивність, сила волі та володіння собою [3, с.443].

Жінкам із низьким рівнем особистого впливу у спілкуванні притаманний високий показник задоволеності стосунками з близькими людьми, задоволеності життям і самоповаги, водночас такий рівень впливу поєднується з низьким рівнем агресивності, фрустрованості, сенситивності, що виявляється в слабкій мотивації досягнень, афіліації та допомоги. Водночас вони можуть відчувати проблеми із самодостатністю. Якщо показники низького рівня особистого впливу в процесі спілкування спостерігаються в чоловіків, то вони виявляються менш задоволеними життям і стосунками з близькими й володіють низькими показниками самоповаги, мотивації досягнень та допомоги. Їм притаманна поступливість, альтруїзм, виснаженість, сенситивність і невротизм. Суспільні статево-рольові стереотипи, згідно з якими чоловіки повинні бути незалежними, мати ширше за жінок коло впливу, високий статус у діловій взаємодії, підвищують їхню невдоволеність [5, с.114].

Слід зазначити, що оптимальний стиль сімейного спілкування повинен обов'язково базуватися на зовнішніх манерах поведінки, психологічній культурі, комунікативних уміннях, виразності засобів спілкування, доброзичливості, дружелюбності, щирому інтересі до ближнього, достатньому рівні саморегуляції. Лише за таких умов спілкування в сім'ї, навіть під впливом різних статево-рольових параметрів взаємодії та взаємовпливу партнерів, буде характеризуватись ефективністю, доцільністю, повноцінністю, приноситиме задоволення всім сторонам цього процесу.

У науковій літературі [1; 3; 6] наведено також чимало комунікативних параметрів стилів спілкування, що різняться своїми проявами в чоловіків і жінок і характеризують особливості їх взаємодії в сім'ї саме з позицій гендерної належності й засвоєних ними статево-рольових стереотипів.

Таблиця 1

Комунікативні параметри стилів сімейного спілкування за гендерною ознакою

№	Комунікативні параметри	Чоловіки	Жінки
1	Готовність до спілкування (О.Тирнова, Л.Сапожникова, С.Петрова)	Частіше використовують шаблонні типи взаємодії, меншою мірою володіють прийомом та способами спілкування	Більш готові до спілкування, достатньо варіативні, гнучкі, часто діють «за ситуацією». На перше місце ставлять взаємини між людьми, що робить спілкування для них більш значущим
2	Потреба у спілкуванні (В.Буланова)	Характерне прагнення зайняти своє місце в колективі, бажання домогтися визнання ровесників. Характерна потреба у спілкуванні з жінками та спілкуванні «на рівних» зі старшими	Виражена потреба у спілкуванні з подругою, тяжіння до спілкування з чоловіками, старшими за себе, орієнтація на авторитет дорослих
3	Тематика спілкування (Д.Таннен)	Орієнтовані на практичне вирішення проблеми, пропонують раціональні варіанти виходу із ситуації, що склалась. Очікують від спілкування з жінками порад і рішень, а отримують співчуття та співпереживання	Люблять «сповідальні» бесіди, особливо у взаємодії з близькими людьми. Налаштовані на співчуття та співпереживання й саме його очікують отримати у спілкуванні з чоловіками
4	Стиль вербальної комунікації (Л.Карлі, Р.Лаккофф, А.Кириліна) • використання у мові підсиленень та загальних понять (Мулак) • використання запитань (Мулак) • особливості звертання (А.Кириліна)	У мові спостерігається більше агресивності та розкутості. Говорять з натиском, самовпевнено, часто перебивають співбесідника. Розмова має «звітний» характер. Під час спілкування ставлять за мету досягнення певного статус-кво	Говорять «безвладною» мовою, що виражає відсутність авторитету. У спілкуванні характерна установка на рівність позицій та кооперативність. Спілкування має на меті утвердження згоди й інтимності Удвічі більше використовують мовні підсилювачі на зразок «жахливо», «це так важливо», «абсолютно», а також загальні поняття типу: «можливо», «може бути». Частіше включають у мову запитання на зразок: «Ви так думаєте?», «Ви впевнені?». Використовують запитальну форму мовлення для отримання інформації та численних подробиць, а також визначення того, як інші сприймають цю інформацію. Частіше використовують зменшувальні та ласкаві форми звертання

Продовж. табл. 1

5	<p>Використання невербальної комунікації</p> <ul style="list-style-type: none"> • погляд (Дж.Хелл) • посмішка (Бартол, Мартін, Карлі, Медсон, Хелл) • дотик (Персон, Вест, Турнер, Хелл) 	<p>Не спостерігаються такі особливості</p> <p>Посмішка зазвичай означає наявність позитивних почуттів.</p> <p>Частіше використовують дотики до інших.</p> <p>Розглядають дотик як інструментальну поведінку. Надають перевагу дотику до кисті руки</p>	<p>Частіше дивляться на співбесідника під час слухання, ніж під час говоріння. У розмові підтримують зоровий контакт частіше, не залежно від статі співбесідника.</p> <p>Для жінок пильний погляд є вираженням агресії чи невербальним сексуальним посланням</p> <p>Частіше посміхаються. Посмішкою засвідчують вдячність і дружелюбність.</p> <p>Надають перевагу дотикам до себе. Частіше притискають руки до тіла, доторкаються до волосся, поправляють одяг та плескають долонею, значно менше нахиляються всім тілом уперед.</p> <p>Розглядають дотик як експресивну поведінку, що виражає тепло й прихильність.</p> <p>Надають перевагу дотику до самої руки</p>
6	Відстань між партнерами по спілкуванню (Хелл, Якобсон)	Спілкуються на значній відстані, менш поширені обійми й поцілунки	У розмові надають перевагу невеликій відстані, схильні залишати для себе набагато менше особистого простору
7	Ситуації вияву просоціальної поведінки (Е.Іглі, М.Краулі)	Частіше допомагають у ситуаціях, у яких необхідний вияв короткотривалих героїчних та «лицарських» дій	Схильні до надання допомоги в ситуаціях тривалої взаємодії, які передбачають невисокий рівень небезпеки, а вимагають більше обов'язків
8	Стиль лідерства (Е.Іглі, М.Краулі)	Частіше виступають жорсткими авторитарними лідерами макіавеллівського типу, які не надають важливого значення почуттям оточуючих людей та значно менше піклуються про взаємини з іншими	Зазвичай практикують демократичну манеру керівництва, що пояснюється наявністю ефективних навичок спілкування й дозволяє приймати рішення, використовуючи потенціал членів групи

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, можемо зазначити, що здійснене нами дослідження дозволило визначити основні соціально-психологічні пара-

метри гендерних відмінностей у стилях сімейного спілкування, до яких відносимо соціальні й культурні норми суспільного середовища, засвоєні статево-рольові стереотипи, модель сімейної системи, психофізіологічні особливості, психологічні якості та властивості особистості, її комунікативний потенціал, рівень комунікативних знань, умінь і навичок та ін. Окреслена в цій статті проблематика потребує детальнішого емпіричного вивчення, що й вважаємо перспективою подальшого дослідження цього питання.

1. Аронсон Э. Социальная психология : Психологические законы поведения человека в социуме / Э. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 560 с.
2. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций : Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО-пресс, 2000. – 320 с.
3. Куницына В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – С. Пб., 2001. – 544 с.
4. Лысова А. В. Психология семьи. Ч. 2 / А. В. Лысова. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2003. – 121 с.
5. Психологія сім'ї : навч. посіб. / Поліщук В. М., Ільїна Н. М., Поліщук С. А. [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Поліщука. – 2-ге вид. – Суми : Університетська книга, 2012. – 282 с.
6. Психология общения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://comm-psy.ru/2010/12/108-muzhskoj-i-zhenskij-stili-obscheniya/>.
7. Черников А. В. Системная семейная терапия : Интегративная модель диагностики / А. В. Черников. – 3-е изд., испр. и допол. – М. : Класс, 2001. – 208 с.

УДК 159.922.2

Інокентій Корнієнко

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В ПОДРУЖНІЙ ПАРІ

У статті представлено аналіз відомих зарубіжних досліджень опанувальної поведінки в сім'ї. Дасться визначення поняттям копінг-поведінка, копінг-стратегії, діадичний та сімейний копінг. Описуються форми сімейного опанування, розвиток і динаміка опанувальної поведінки в сім'ї, оцінка ефективності опанування. Формулюються основні положення, концепції сімейного опанування. Проаналізовано дослідження, присвячені інтегральному вивченню опанувальної поведінки в сім'ї в ситуації нормативних сімейних криз, визначено форми опанувальної поведінки, використовувані в ситуаціях стресу в близьких відносинах.

Ключові слова: копінг, сімейне опанування, діадичний і сімейний копінг, стрес, ефективність опанування, динаміка опанування, життєвий цикл сім'ї.

The analysis of well-known foreign studies of family coping as a collective phenomenon is given in the article. The definition of: coping-behavior, coping-strategies, family and dyad coping is given in the article. Different forms of family coping, development and dynamics of coping-behavior, the valuation of the efficiency of coping is reviewed. The basic concept of family coping is formulated. In series of studies dedicated to the integral study of coping behavior in family situations of normative family crises (during main stages of life cycles) different forms of behavior that are used in situations of stress in close relationships are defined.

Keywords: the concept of coping, family coping, dyadic coping and family, the dynamics of coping, family life cycle.